

Vaardigheden in psychodiagnostiek

Cursus op www.vaardighedeninpsychodiagnostiek.nl

Vaardigheden in psychodiagnostiek

Interactieve cursus op www.vaardighedeninpsychodiagnostiek.nl

Redactie

Henk T. van der Molen

Henk G. Schmidt

Manon de Jong

Eveline M. Osseweijer

Janneke K. Oostrom

Boom Lemma uitgevers

Den Haag

2011

Woord vooraf

Psychodiagnostiek vormt een belangrijk onderdeel van de werkzaamheden van psychologen en pedagogen. De gezondheidszorgpsycholoog probeert te achterhalen wat er met de cliënt of patiënt aan de hand is. De ontwikkelingspsycholoog en de pedagoog onderzoeken hoe problemen van kinderen en jeugdigen zijn ontstaan. Omdat er bij psychische problemen, zowel bij volwassenen als bij kinderen en jeugdigen, vaak verschillende factoren een rol spelen, is de diagnose lang niet altijd eenvoudig te stellen. Voor een goed gefundeerde psychodiagnostiek kunnen de psycholoog en de pedagoog gebruikmaken van gesprekken en psychologische tests. Uiteindelijk moeten de gegevens die met die gesprekken en tests zijn verzameld, gecombineerd worden om tot een eindoordeel te komen. Het doel daarvan is aanknopingspunten te vinden voor advies en behandeling.

Het ViPs-project: de ontwikkeling van interactieve leermodules

Omdat psychodiagnostiek een complex onderdeel van het vak is, is het van belang dat studenten daarop tijdens hun studie goed worden voorbereid. Ter modernisering van die voorbereiding hebben de opleidingen psychologie van de Erasmus Universiteit Rotterdam, de Open Universiteit Nederland en de Universiteit Twente de afgelopen vijf jaar samengewerkt in de ViPs-projecten – ViPs staat voor Vaardigheden in Psychodiagnostiek. Die projecten hadden tot doel interactieve computerprogramma's te ontwikkelen. Met deze leermiddelen – zogeheten ViPs – kunnen studenten zich de professionele vaardigheden eigen maken die ze nodig hebben voor adequate psychodiagnostiek. De ViPs kunnen in een breed scala van onderwijsprogramma's worden ingezet. Een ViP is een interactief computerprogramma dat bestaat uit een groot aantal korte videofragmenten, geluidsfragmenten of teksten waarop studenten kunnen reageren.

In de projecten zijn negen ViPs ontwikkeld: drie algemene ViPs, twee ViPs voor de klinisch-psychologische diagnostiek bij volwassenen en

twee ViPs voor de ontwikkelingspsychologische diagnostiek bij kinderen en jeugdigen; van twee ViPs is zowel een beginners- als gevorderdenversie gemaakt.

Doel van dit boek

Het doel van dit boek is tweeledig: enerzijds studenten inzicht te geven in het doel en de werking van de ViPs, anderzijds informatie te geven aan docenten en studenten die meer willen weten over beroepseisen, achtergronden en resultaten van de ViPs-projecten. Het boek is daarmee vooral bedoeld als beknopt en handig naslagwerk: het geeft een overzicht van wat er in hoofdlijnen in de verschillende ViPs aan de orde komt. Het boek kan de ViPs natuurlijk niet vervangen.

Aan de slag met de ViPs

De training van diagnostische vaardigheden krijgt de student vooral door de ViPs zelf te doorlopen en vervolgens toe te passen in practica, waarin bijvoorbeeld gewerkt wordt met rollenspelen.

De ViPs zijn beschikbaar op www.vaardighedeninpsychodiagnostiek.nl. In het boek vindt de lezer een toegangscode waarmee hij of zij de site kan betreden. Docenten kunnen bij de uitgever een code opvragen waarmee zij eveneens toegang tot de site krijgen. Daar kunnen zij de antwoorden vinden die hun studenten gegeven hebben op de vragen en opdrachten bij de verschillende ViPs. De docent is verder vrij in de wijze van het gebruik van de ViPs in het eigen onderwijs. Per hoofdstuk hebben de auteurs aangegeven hoe en op welke plek in het curriculum de betreffende ViP in hun eigen onderwijs wordt gebruikt.

Dankbetuigingen

Tot slot willen we hier in de eerste plaats onze dank uitspreken aan de twee subsidiënten die hebben bijgedragen aan de ViPs-projecten. Dat zijn de Stichting SURF, die het eerste project ondersteunde, en de Digitale Universiteit (DU), die dat deed bij het tweede project. In de tweede plaats willen we alle acteurs die in de verschillende ViPs, hetzij in de rol van psycholoog, hetzij in de rol van cliënt, hebben opgetreden, bedanken voor hun inzet. In de derde plaats moeten Janneke Wolters, Barbara

Kuiper, Lenneke van der Mark en Suzanne Batelaan van Boom Lemma uitgeverij worden genoemd; zij hebben bijgedragen aan de totstandkoming van dit boek en van de website waarop studenten en docenten de verschillende ViPs kunnen vinden. Last but not least zijn we veel dank verschuldigd aan alle medewerkers van de Erasmus Universiteit Rotterdam, de Open Universiteit Nederland en de Universiteit Twente, die aan de projecten hebben deelgenomen.

Wij hopen dat de ViPs hun weg in het hoger onderwijs zullen vinden en houden ons aanbevolen voor commentaar. Via de website kunt u dat aan ons doorgeven.

Rotterdam, juli 2011

Henk T. van der Molen

Henk G. Schmidt

Manon de Jong

Eveline M. Osseweijer

Janneke K. Oostrom

Inhoud

Inleiding 10

Deel I Achtergronden 13

Achtergrond van de ViPs-projecten 15

Het hypothesetoetsend model (HTM): de stappen van de
diagnostische cyclus 24

Deel II Algemene ViP-modules 31

ViP 1: Kennismaking met psychodiagnostisch testgebruik 33

ViP 2: Observatie 45

ViP 3: Beroepsethiek 53

**Deel III ViPs voor het veld van de klinisch-psychologische
diagnostiek bij volwassenen** 59

ViP 4: Differentiaaldiagnostiek van psychopathologie 61

ViP 5: Testgebruik in de klinische psychologie 79

**Deel IV ViPs voor het veld van ontwikkelingspsychologische
diagnostiek bij kinder- en jeugdpsychopathologie** 73

ViP 6: Differentiaaldiagnostiek van
ontwikkelingsstoornissen 75

ViP 7: Testgebruik bij kinder- en jeugdpsychopathologie 79

Bijlage 1 Basisaantekening Psychodiagnostiek van het NIP 86

Bijlage A Eisen theoretisch en praktijkgedeelte ten behoeve
van de BAPD 86

Literatuur 91

Over de auteurs 93

Inleiding

Henk T. van der Molen en Henk G. Schmidt

De ViPs-projecten

Een projectteam dat bestond uit medewerkers van drie Nederlandse universiteiten heeft in twee projecten negen ViP-modules ontwikkeld. Dit gebeurde met subsidie van de Stichting SURF en de Digitale Universiteit in de periode 2003–2008. De projectmedewerkers waren verbonden aan de participerende instellingen: de Erasmus Universiteit Rotterdam, de Open Universiteit Nederland en de Universiteit Twente.

De eisen van de Basisaantekening Psychodiagnostiek (BAPD) vormden het uitgangspunt voor beide projecten. In hoofdstuk 1 beschrijven we de achtergronden van de projecten. De BAPD-reglementen staan in de bijlage van dit boek.

Overzicht van de ViPs

Een ViP is een computerprogramma dat bestaat uit een groot aantal korte videofragmenten, geluidsfragmenten of teksten waarop studenten kunnen reageren. In een videofragment vertelt een cliënt bijvoorbeeld over (een deel van) zijn probleem. De student wordt gevraagd te reageren in de rol van psycholoog. Het programma geeft vervolgens standaard-feedback waarmee de student zijn reactie kan vergelijken. De reacties en de feedback worden opgeslagen zodat een docent of collega-student deze kan vergelijken, beoordelen of evalueren. Ook kunnen studenten kiezen voor foute voorbeelden, waarbij ze bijvoorbeeld moeten aangeven waar de psycholoog niet adequaat heeft gehandeld. Alle ViPs hebben dezelfde vormgeving. Daardoor raakt de student snel gewend aan het doorlopen ervan. De lay-out is rustig en overzichtelijk gehouden.

In de ViPs-projecten zijn negen ViP-modules ontwikkeld. Vier daarvan betreffen algemene psychodiagnostische vaardigheden, drie hebben betrekking op het veld van de klinisch-psychologische diagnostiek bij vol-

wassenen en twee op het veld van de ontwikkelingspsychologische diagnostiek bij kinderen en adolescenten (zie tabel 1).

Tabel 1

Algemene ViP-modules	Hoofdstuk	Bijzonderheden
1 Kennismaking met psychodiagnostisch testgebruik	Hoofdstuk 3	Twee versies (beginners/gevorderden)
2 Observatiepracticum	Hoofdstuk 4	
3 Geavanceerde communicatieve vaardigheden	–	
4 Beroepsethiek algemeen	Hoofdstuk 5	
Veld: Klinische psychologie		
5 Differentiaaldiagnostiek van psychopathologie	Hoofdstuk 6	Twee versies (beginners/gevorderden)
6 Testgebruik in de klinische praktijk	Hoofdstuk 7	
Veld: Ontwikkelingspsychologie		
7 Differentiaaldiagnostiek van ontwikkelingsstoornissen	Hoofdstuk 8	
8 Testgebruik bij kinder- en jeugdpsychopathologie	Hoofdstuk 9	

Opbouw van dit boek

Deel I: Achtergronden bij de ViPs

Hoofdstuk 1 behandelt de achtergronden van de ViPs-projecten. Omdat we bij de ontwikkeling van een aantal ViPs – met name de ViPs *Kennismaking met psychodiagnostisch testgebruik*, *Testgebruik in de klinische praktijk* en *Testgebruik bij kinder- en jeugdpsychopathologie* – direct aansluiten bij de diagnostische cyclus binnen het hypothesetoetsend model van De Bruyn, Pameijer, Ruijsenaars en Van Aarle (2000), komt dit model in hoofdstuk 2 beknopt aan de orde.

Deel II: De algemene ViPs

In deel II worden in de hoofdstukken 3 tot en met 5 de algemene ViPs besproken die gaan over generieke vaardigheden in het diagnostisch proces. De ViP-module *Geavanceerde communicatieve vaardigheden* wordt niet in dit boek behandeld, omdat deze module direct aansluit bij (hoofdstuk 7 van) het boek *Psychologische gespreksvoering. Een basis voor hulp-*

verlening van Lang en Van der Molen (2010). Deze module is samen met het interactief computerprogramma *GEVAT*, waarin de basisgespreksvaardigheden worden behandeld, te verkrijgen bij het genoemde boek.

Deel III: ViPs voor het veld van de klinisch-psychologische diagnostiek bij volwassenen

In deel III komen in de hoofdstukken 6 en 7 de ViPs aan de orde die zijn ontwikkeld ten behoeve van het veld van de klinisch-psychologische diagnostiek bij volwassenen. De eerste ViP gaat over differentiaaldiagnostiek van psychopathologie bij volwassenen, zoals die door middel van diagnostische gesprekken plaatsvindt. De tweede ViP heeft betrekking op het leren gebruiken van psychologische tests die dikwijls worden ingezet om de psychische problematiek van volwassenen in kaart te brengen.

Deel IV: ViPs voor het veld van de ontwikkelingspsychologische diagnostiek bij kinderen

In deel IV behandelen we in hoofdstuk 8 en 9 de ViPs die gemaakt zijn voor het veld van de ontwikkelingspsychologische diagnostiek bij kinder- en jeugdpsychopathologie. Analooq aan de opzet van deel III gaat de eerste ViP over de differentiaaldiagnostiek van ontwikkelingsstoornissen door middel van gesprekken en de tweede over het gebruik van psychologische tests bij kinder- en jeugdpsychopathologie.

Afsluiting

Het boek wordt afgesloten met de eisen van de Basisaantekening Psychodiagnostiek (BAPD), een literatuuroverzicht en informatie over de auteurs.

Deel I

Achtergronden

In dit deel beschrijven we het ontstaan, het kader, het doel en de opbouw van de ViP-modules (hoofdstuk 1). Bovendien bespreken we kort het hypothesetoetsend model. Dit model dient als uitgangspunt voor verschillende ViP-modules (hoofdstuk 2).

Achtergrond van de ViPs-projecten

1

Henk T. van der Molen en Henk G. Schmidt

Van 2003 tot begin 2008, is in het kader van twee op elkaar aansluitende projecten een aantal zelfinstructieprogramma's ontwikkeld bedoeld voor onderwijs in de psychodiagnostiek. Het eerste project (looptijd 2003-2005), getiteld *Vaardigheden in Psychodiagnostiek I (ViPs I)*, werd gefinancierd door de Stichting SURF. Het tweede project (looptijd 2006-2008), getiteld *Vaardigheden in Psychodiagnostiek II (ViPs II)*, werd gefinancierd door de Digitale Universiteit (DU). Het doel van dit boek is een overzicht te bieden van de achtergronden, doelen en resultaten van beide projecten. Deze werden uitgevoerd door het Instituut voor Psychologie van de Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR), de Faculteit psychologie van de Open Universiteit Nederland (OUNL) en de Opleiding psychologie van de Universiteit Twente (UT).

Het doel van beide projecten was *interactieve zelfinstructieprogramma's* te ontwikkelen voor de verwerving van (communicatieve) vaardigheden die van belang zijn bij psychodiagnostiek. Daarbij ging het in de eerste plaats om generieke beroepsvaardigheden, zoals observeren, gesprekken voeren en toepassing van de beroepsethiek, die vele in de praktijk werkzame psychologen nodig hebben. In de tweede plaats ging het om meer specifieke vaardigheden in de context van klinisch-psychologische diagnostiek bij volwassenen en ontwikkelingspsychologische diagnostiek bij kinderen en adolescenten.

Het interactieve leermateriaal kreeg de vorm van ViPs (Vaardigheden in Psychodiagnostiek-modules). Een ViP is een zelfinstructief computerprogramma dat bestaat uit een groot aantal korte videofragmenten, geluidsfragmenten of teksten waarop studenten steeds moeten reageren. De reacties van de student kunnen bestaan uit getypte teksten of beantwoording van multiplechoicevragen, al naar gelang de vaardigheid die wordt getraind. Op die reacties volgt standaardfeedback. Reacties en feedback worden opgeslagen, zodat de student achteraf kan nagaan hoe hij of zij op die fragmenten heeft gereageerd en hoe adequaat die reacties waren door ze te vergelijken met expertfeedback. Zo kan het criterium-

gedrag een groot aantal keren worden geoefend zonder tussenkomst van trainers.

Ontstaan van de projecten en verantwoording

Om het eindresultaat van de ViPs-projecten goed te kunnen plaatsen, geven we in deze paragraaf informatie over de geschiedenis ervan. We bespreken enkele achtergronden en geven een verantwoording door de relevante ontwikkelingen te schetsen waarop binnen de projecten werd voortgebouwd.

De Basisaantekening Psychodiagnostiek (BAPD) van het NIP

De eisen van de Basisaantekening Psychodiagnostiek (BAPD) van het Nederlands Instituut van Psychologen (NIP) vormden het uitgangspunt voor beide projecten (zie tabel 1.1 en bijlage 1). Deze Basisaantekening Psychodiagnostiek is in 1994 ingesteld. Het doel daarvan was volgens artikel 1 van het Reglement Basisaantekening Psychodiagnostiek (1994) dat *'eerste-fase psychologen, die zich in hun beroepsuitoefening van psychodiagnostische methoden en beslissingsprocedures zullen bedienen, [...] ter zake van de algemene psychodiagnostiek de vereiste kennis en praktische vaardigheid verwerven welke de basis vormen voor een adequate verdere bekwaming in psychodiagnostiek'*(p. 1).

In 2009 heeft het NIP een vernieuwde versie van het reglement opgesteld. Ten aanzien van de inhoudelijke eisen voor de verwerving van de BAPD zijn echter vrijwel geen wijzigingen opgetreden.

Tabel 1.1 Vereisten voor de Basisaantekening Psychodiagnostiek

Theorie (320 uur)	
1 Basiscursus Psychodiagnostiek	160 uur
2 Psychometrie en Besliskunde	160 uur
Vaardigheden (520 uur)	
3 Kennis en vaardigheid met diagnostische instrumenten en werkwijzen	200 uur
4 Praktijkvaardigheid met betrekking tot tests, gespreksvoering, observatie en beslissen	240 uur
5 Communicatievaardigheden	80 uur
Praktijkervaring (160 uur)	
6 Casussen, bijvoorbeeld in het kader van een diagnostiekstage	160 uur

De eisen waaraan studenten moeten voldoen om de BAPD te verkrijgen, hebben enerzijds betrekking op bestudering van theorieën over de verschillende aspecten van psychodiagnostiek, anderzijds op oefening van praktijkvaardigheden in de verschillende fasen van het diagnostisch proces. Uiteraard gaat het bij verantwoord professioneel handelen uiteindelijk om integratie van theoretische kennis en praktische vaardigheden en om de effectieve transfer van de verworven vaardigheden naar de authentieke professionele diagnostische situatie. Vanwege het onvoorspelbare karakter van de op te lossen praktijkproblemen is die authentieke situatie dikwijls weerbarstig. Alvorens studenten te confronteren met dergelijke levensechte situaties, achten we het van belang hun de kans te bieden de vaardigheden die nodig zijn bij het complexe proces van psychodiagnostiek in simulaties te oefenen. In totaal bedraagt de studielast om aan alle eisen van de BAPD te voldoen 1000 uur, dat is ongeveer vijftien procent van het huidige psychologiecurriculum (drie jaar bachelor plus één jaar master).

De verschillende psychologieopleidingen in Nederland hebben na 1994 ieder op hun eigen wijze invulling gegeven aan dit pakket van eisen. Het is belangrijk en noodzakelijk voor de opleidingen aan die eisen te voldoen, omdat het binnen de Kamer Psychologie van de VSNU vastgestelde Disciplineprotocol voor de Onderwijsvisitatie aangeeft dat de psychologieopleiding studenten de mogelijkheid moet bieden die aantekening te behalen (VSNU, 2001; QANU, 2007). Wanneer zij dat niet doen, komt het studieprogramma niet voor accreditatie in aanmerking.

In 2000 onderzocht een onderwijsvisitatiecommissie de kwaliteit van de bestaande opleidingen psychologie. Hoewel deze commissie geconstateerd heeft dat alle opleidingen op dat moment aan de eisen voor de BAPD voldeden, was zij ook van mening dat het onderwijs op dit terrein dringend behoefte had aan verbetering door gebruik te maken van moderne informatie- en communicatietechnologie.

In de beide ViPs-projecten werd aan die oproep van de onderwijsvisitatiecommissie gehoor gegeven. Daarbij werd voortgebouwd op de expertise die in twee eerdere projecten door de bij de ViPs-projecten betrokken personen was opgedaan. In de eerste plaats werd aangesloten bij het Studeerbaarheidsfondsproject 'Versterking Praktijkonderwijs Psychologie' (samenwerking OUNL en de Rijksuniversiteit Groningen, 1996-2000). In de tweede plaats werd voortgeborduurd op het door SURF gesubsidieerde

‘ZAP-project’ (samenwerking UT en EUR, 2001-2003). Op beide projecten wordt hierna kort ingegaan.

Versterking Praktijkonderwijs Psychologie

De genoemde onderwijsvisitatiecommissie was onder de indruk van een aantal eerste producten die waren ontwikkeld in het Studeerbaarheidsfondsproject ‘Versterking Praktijkonderwijs Psychologie’. Een voorbeeld daarvan is het zelfinstructieprogramma *GEVAT (GespreksVAardigheids-Training)* (Schönrock-Adema, 2002). Dit programma maakt gebruik van digitale didactiek. Met behulp van dit programma verwerven beginnende studenten basisvaardigheden in gespreksvoering (Lang & Van der Molen, 2004). Bij het digitale gedeelte van het programma is de inzet van een docent minimaal. Naast dit digitale gedeelte doorlopen studenten een door een docent begeleid practicum, waarbij zij de geleerde vaardigheden in rollenspelen oefenen.

Het eerste doel van dit programma was het vergroten van kennis en inzicht in de betreffende vaardigheden, bijvoorbeeld de functie van ‘reflecties van gevoel’ in een hulpverleningsgesprek. Daarnaast ging het om kennis van en inzicht in een gespreksmodel voor het hulpverleningsgesprek. Dat model bestaat uit drie fasen: probleemverheldering, probleemnuancering en probleembehandeling (Egan, 1975; 1994). In *GEVAT* worden alleen de communicatieve basisvaardigheden voor de eerste fase van probleemverheldering behandeld.

Het tweede doel van het programma was de uitbreiding van het gedragsrepertoire van de cursisten. Daarbij ging het om de actieve beheersing en adequate toepassing van de communicatieve basisvaardigheden en van de eerste fase van het gespreksmodel. Het derde doel was belevingsverandering. Daarbij ging het vooral om het vergroten van het zelfvertrouwen (ook wel *self-efficacy* genoemd, Bandura 1997) en het verminderen van spanning bij het voeren van lastige gesprekken met cliënten.

Om de genoemde doelen te bereiken, werd traditioneel al lange tijd gebruikgemaakt van de *cumulatieve microtrainingsmethode* (CMT) (Lang & Van der Molen, 1992), een variant op de microtrainingsmethode van Ivey (1971; Ivey & Authier, 1978). Die methode bestaat uit zes stappen:

- 1 theoretische instructie (over communicatieve vaardigheden en gespreksmodellen);
- 2 modeling met behulp van videovoorbeelden;
- 3 droogzwemoefeningen (met feedback);
- 4 oefening in rollenspelen;
- 5 feedback (op de toepassing van de vaardigheden);
- 6 opstellen van leerpunten op basis van de feedback.

Het *cumulatieve* van de methode is dat de complexiteit in opeenvolgende oefeningen toeneemt. De traditioneel volgens deze methode uitgevoerde programma's vergden echter veel tijd van docenten: ze werden volledig begeleid.

Vergelijken we de elementen uit de CMT binnen een traditioneel practicum en het innovatieve zelfinstructieprogramma GEVAT, dan zien we bij dat laatste het volgende. De docent geeft niet langer de theoretische instructie over vaardigheden of gespreksmodellen. Deze is gecomprimeerd in GEVAT. Studenten kunnen die theorie zelfstandig thuis op hun eigen pc of op een computer van hun opleidingsinstelling bestuderen.

Het onderdeel 'modeling met behulp van videovoorbeelden' wordt evenmin tijdens het practicum uitgevoerd. In GEVAT bekijken de studenten de voorbeelden op het computerscherm, waarbij zij eveneens opdrachten krijgen te beantwoorden. Op die antwoorden krijgen ze vervolgens feedback. Er is dus sprake van *interactieve modeling*. De derde stap is dat studenten in reactie op beeldfragmenten, waarin een cliënt een deel van zijn verhaal vertelt, de vaardigheden apart, schriftelijk of mondeling, moeten toepassen (droogzwemmen).

Het 'oefenen van communicatieve vaardigheden en gespreksmodellen in rollenspelen' en het 'geven van feedback', het vierde en vijfde element in de CMT, vinden na het doorlopen van het computerprogramma GEVAT op de traditionele wijze plaats: de docent is daarbij steeds in de practicumgroep aanwezig. Het 'opstellen van leerpunten' (zesde element) is zowel gebaseerd op digitale als live feedback. De verschillen tussen het traditionele en het innovatieve programma worden samengevat in tabel 1.2.

Tabel 1.2 Verschillen tussen het traditionele en het innovatieve programma (Van der Molen, 2000)

Traditioneel: docentintensief practicum	Innovatief GEVAT: docentextensief practicum
Theoretische instructie: tijdens practicum door docent.	Theoretische instructie: zelfstandig via een computer.
Modeling: tijdens practicum met behulp van videovoorbeelden.	Interactieve modeling via een computer: zelfstandig.
Observaties worden nabesproken met docent.	Observaties worden vergeleken met expert-feedback.
Oefenen van vaardigheden in rollenspelen: tijdens practicum, met docent.	Oefenen van vaardigheden in rollenspelen: tijdens practicum, met docent.
Feedback van docent en medestudenten.	Feedback van docent en medestudenten.
Docent steeds aanwezig.	Docent beperkt aanwezig.

De effecten van traditioneel uitgevoerde programma's en die van het innovatieve programma zijn met elkaar vergeleken in de dissertatie van Schönrock-Adema (2002). Zij gebruikte daarbij videotoetsen om de kennis- en inzichtdoelstelling te dekken en rollenspeltoetsen om de gedragsdoelstelling te dekken. In tabel 1.3 wordende effectgroottes voor de begeleide en de zelfinstructiepractica weergegeven.

Tabel 1.3 Effectgroottes op videotoetsen en rollenspeltoetsen in het onderzoek van Schönrock-Adema (2002) bij traditioneel begeleide practica (BP) en bij innovatieve zelfinstructiepractica (ZIP)

Instrument	BP	ZIP
videotoets	1.4	1.6
rollenspeltoets	2.1	2.3

Volgens Cohen (1979) duidt een effectsterkte (ES) van 0.2 op een klein effect, een ES van 0.5 op een *moderate* effect en een ES van 0.8 op een groot effect. Uit tabel 1.3 blijkt dus ten eerste dat zowel het effect van de begeleide practica als dat van de zelfinstructiepractica zeer groot is. Ten tweede valt op dat het effect van het ZIP iets groter is dan dat van het BP. Op basis hiervan kan worden geconcludeerd dat de gedeeltelijke afwezigheid van de docent niet nadelig is. Zonder verlies van effect van het onderwijs kan vijftig procent op de docentinzet worden bespaard.

Het ZAP-project

In de periode 2001-2003 werd het door de Stichting SURF gesubsidieerde ZAP-project uitgevoerd door medewerkers van de opleiding psychologie van de Universiteit Twente en van het Instituut voor Psychologie van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Het doel van dit project was de ontwikkeling van een uitgebreide serie korte interactieve programma's (ZAPS), waarin de student ontdekkend en ervarend in aanraking komt met fenomenen en experimenten in de psychologie. Aan het eind van het project waren in totaal ongeveer 45 ZAPS ontwikkeld. Deze programma's worden gebruikt bij inleidende cursussen in de psychologie, zoals inleidingen in de cognitieve psychologie en in de biologische psychologie. De ZAPS zijn ondergebracht bij uitgeverij Norton in The Norton Psychology Labs (<http://www.wwnorton.com/college/psych/zaps/>). Van de ervaringen bij de ontwikkeling van dit interactieve materiaal is in de ViPs-projecten geprofiteerd door gebruik te maken van dezelfde technologische en infrastructurale voorzieningen, onder andere met behulp van technieken uit de ZAP-usability-studies ten behoeve van de formatieve en summatieve evaluatie van de modules, van uitontwikkelde interactie-elementen en van inzet van deels hetzelfde personeel.

Doelen van de ViPs

Nu we de achtergronden van de ViPs-projecten hebben weergegeven, bespreken we welke problemen we met de ontwikkeling van de ViPs wilden oplossen en welke doelen we daarmee wilden nastreven.

Er zijn twee problemen met traditionele vormen van vaardigheidsonderwijs die met de producten van de ViPs-projecten werden aangepakt. Het eerste probleem is dat het verwerven van professionele vaardigheden veel oefening vergt en weinig variatie kent. In traditioneel vaardigheidsonderwijs, dat veelal in kleine groepen wordt gegeven, krijgen studenten maar een beperkt aantal mogelijkheden tot zelf oefenen van het criteriumgedrag. De ViPs bieden studenten meer en meer gevarieerde oefening, waardoor hun beheersingsniveau en de kans op transfer hoger wordt. Het tweede probleem heeft te maken met het feit dat professioneel vaardigheidsonderwijs zeer docentintensief is, mede als gevolg van de aard van de te verwerven complexe diagnostische vaardigheden en van het specifieke karakter van de feedback. Aangezien de psychologieopleidingen in Ne-

derland vandaag de dag vaak massaopleidingen zijn, leiden de hoge eisen die moeten worden gesteld aan dit type onderwijs tot een grote personele en financiële inzet. Informatie- en communicatietechnologie maakt een *blended-learning* aanpak mogelijk die de kwaliteiten van de docent of trainer en de effectiviteit en efficiëntie van de technologie optimaal benut. Beide projecten hadden de volgende einddoelen:

- studenten te helpen een hoger en flexibeler vaardigheidsniveau te laten bereiken voor een aantal cruciale vaardigheden op het gebied van de psychodiagnostiek;
- de effectiviteit en het rendement van het onderwijs in de psychodiagnostiek te verhogen door digitale, docentonafhankelijke werkvormen;
- knelpunten in de capaciteit van vaardigheidsonderwijs als gevolg van een tekort aan docentbegeleiding op te heffen, waardoor de docentbegeleiding intensiever en met meer effect kan worden ingezet bij die practicumonderdelen waar dat noodzakelijk is.

Ontwikkeling van de ViPs

Bij de ontwikkeling van de ViPs werd in het algemeen gebruikgemaakt van de hierboven genoemde cumulatieve microtrainingsmethode (CMT). Uit verschillende studies is gebleken dat deze methode tot grote effecten leidt op het gebied van kennis, vaardigheden en zelfvertrouwen bij gespreksvoering (Baker & Daniels, 1989; Baker, Daniels & Greeley, 1990; Van der Molen, Smit, Hommes & Lang, 1995; Daniels, 2003; Kuntze, Van der Molen & Born, 2007; Kuntze, Van der Molen & Born, 2009). De CMT is in de verrichte studies vooral gebruikt bij gespreksvaardigheidsonderwijs. Kenmerkend voor de CMT is dat complexe vaardigheden worden opgedeeld in deelvaardigheden. Zo moeten studenten voor de beheersing van de complexe vaardigheid 'voeren van een hulpverleningsgesprek' de beschikking hebben over een reeks deelvaardigheden: gespreksregulerende vaardigheden, luistervaardigheden (vragen stellen, gevoelens kunnen herkennen en reflecteren) en adviesvaardigheden (Lang & Van der Molen, 2010). Nieuw in het onderhavige project was dat de methode ook werd gebruikt voor het onderwijs in het leren beheersen van de verschillende fasen in het psychodiagnostisch proces.

Bij de ontwikkeling van elke ViP werd samengewerkt door teams van de drie betrokken instellingen: het Instituut voor Psychologie van de Erasmus Universiteit Rotterdam, de Faculteit psychologie van de Open

Universiteit Nederland en de Opleiding psychologie van de Universiteit Twente. Daarbij had steeds één instelling de hoofdverantwoordelijkheid. Doel was de programma's zodanig flexibel vorm te geven dat ze zowel inpasbaar waren in het eigen curriculum als in dat van de andere instellingen. Per ViP werden zeven fasen onderscheiden:

- 1 ontwikkeling van het didactisch ontwerp;
- 2 ontwikkeling van de concrete inhoud;
- 3 ontwikkeling van het user-interface design;
- 4 implementatie in de curricula;
- 5 evaluatie van inhoud en bruikbaarheid door de studenten;
- 6 ontwikkeling definitieve versie op basis van de evaluaties;
- 7 disseminatie.

Overzicht van de ViPs

In de beide projecten zijn uiteindelijk negen ViPs ontwikkeld. Vier daarvan betreffen algemene psychodiagnostische vaardigheden, drie ervan hebben betrekking op het veld van de klinisch-psychologische diagnostiek bij volwassenen en twee op het veld van de ontwikkelingspsychologische diagnostiek bij kinderen en adolescenten (zie tabel 1, pagina 11).